Rzepecki K. Ubytek Żydów
w Poznańskiem

Karol Rzepecki.

Ubytek żydów

w Księstwie Poznańskiem.

Odbitka z „Dziennika Poznańskiego“.

POZNAŃ
Czcionkami Drukarni Dziennika Poznańskiego.
1912.

Karol Rzepecki.

Ubytek żydów

w Księstwie Poznańskiem.

Odbitka z „Dziennika Poznańskiego“.

POZNAŃ
Czcionkami Drukarni Dziennika Poznańskiego.
1912.

Wynik ostatniego liczenia ludności z dnia 1 grudnia 1910 roku nie daje nam Polakom najmniejszego powodu do wynurzania radości. Tablica B wykazuje wprawdzie 1 422 376 katolików, w czem jest 1 300 000 Polaków, lecz równocześnie widzimy z niej, że protestanci wzrośli przez ostatnie pięciolecie do 646 442 głów. Na 1000 mieszkańców Księstwa przypada obecnie 679 katolików, 308 protestantów i 13 żydów, podczas gdy w roku 1900 liczba protestantów wynosiła tylko 303 na 1000. Zatem protestanci rosną a katolików zaczyna ubywać. Chcąc objaw ten należycie ocenić, winniśmy porównać cyfry z czasu, kiedy Księstwo Poznańskie dostało się pod panowanie Prus.

W roku 1816 — po traktacie wiedeńskim — liczyło Księstwo ogółem 820 176 dusz; w tem było około 60 000 żydów. Następnie liczono:

	ogółem	protest	%	katolik.	%	żydów	%.
1825	1 031 925	289 711	= 28,0	677 083	= 65,6	65 131	= 6,3
1831	1 046 480	302 763	= 28 9	674 036	= 64,3	69 681	= 6,7
1840	1 223 097	365 305	= 29,9	780 690	= 63,8	77 100	= 6,3
1849	1 333 713	409 286	= 30,8	847 670	= 63,5	76 757	= 5,7

Z powyższego zestawienia oraz z tablicy B wynika, że w r. 1825 było protestantów w Księstwie najmniej, bo tylko 280 głów na 1000, w roku 1867 najwięcej, bo 331 na 1000. Liczba lutrów spadła do roku 1900 stopniowo do 303. Od 10 lat atoli, niewątpliwie skutkiem kolonizacyi i forsownego nasyłania urzędników, liczba ta rośnie i wynosi obecnie 308 na 1000, czyli tyle, ile wynosiła w roku 1849, a więc przed 60 laty.

B. Wykaz ludności W. Ks. Poznańskiego wedle wyznania religijnego od 1849—1910.

Rok	Ludności ogółem	Protestantów	1849 = 100	Katolików	1849 = 100	Żydów	1849 = 100	Niemców Protestantów i żydów	1849 = 100	Na 1000 dusz było: Protestant.	Katol.	Żydów
1849	1 333 713	409 286	—	847 670	—	76 757	—	485 043	—	308	635	57
1852	1 370 284	429 072	104,8	866 939	102,3	74 253	96,7	503 325	103,8	313	633	54
1855	1 378 485	437 510	106,9	867 060	102,3	73 935	96,3	511 445	105,4	317	629	53
1858	1 403 828	454 399	111,0	876 714	103,5	72 075	93,8	526 474	108,6	324	625	51
1861[1])	1 467 604	478 206	116,9	915 226	108,0	74 272	96,7	552 478	114,0	326	623	51
1864	1 505 944	489 571	119,6	946 490	111,7	69 883	91,1	559 454	115,3	325	628	46
1867	1 519 191	503 094	122,9	951 364	112,3	64 733	84,3	567 827	117,0	331	626	43
1871	1 583 843	512 266	125,2	1 009 595	119,1	61 982	80,7	574 248	118,4	324	637	39
1875[2])	1 606 084	521 237	127,4	1 022 409	120,6	62 438	81,4	578 843	119,3	325	636	39
1880	1 703 397	532 498	130,1	1 111 962	131,2	56 609	73,7	588 107	121,3	313	653	33
1885	1 715 618	532 865	130,2	1 131 869	133,5	50 866	66,3	583 731	120,3	311	660	29
1890	1 751 617	543 162	132,7	1 164 067	137,4	44 346	57,7	587 508	121,2	310	665	25
1895	1 828 633	561 397	137,2	1 227 197	144,7	40 019	52,1	601 416	124,0	307	671	22
1900	1 887 275	571 776	139,7	1 280 172	151,0	35 327	46,0	607 103	125,2	303	678	19
1905	1 986 637	605 312	147,9	1 347 958	159,0	30 433	39,7	635 745	131,1	305	680	15
1910	2 099 831	646 442	157,9	1 422 376	167,8	26 512	34,5	672 954	138,7	308	679	13

[1]) Przybytek żydów, albowiem liczono także nieobecnych.
[2]) Cyfra poprawna z roku 1871-go.

Katolicy, których w roku 1825 było 656 na 1000, byli najsłabsi liczebnie w roku 1867: 626 na 1000; następuje przyrost do roku 1905 (680 na 1000). Od tego czasu zaczynamy się cofać i nie daj Boże, aby rok ten był zapoczątkowaniem ustawicznego cofania się żywiołu katolickiego a zarazem polskiego.

Obecnie interesuje nas atoli ubytek żydostwa w Księtwie i jemu poświęcimy dziś nieco dłuższe rozmyślanie.

Gdy Księstwo zagarnięte zostało przez Prusy, mieszkało w nim żydów około 60 000; liczba ta rosła do roku 1840, w którym przedstawiała stan relatywnie najwyższy 77 100 głów, czyli 63 na 1000 głów.

Z tych 77 100 żydów mieszkało, jak wykazuje tablica A, 71 757 po miastach a tylko 5 343 żydów miało siedzibę swą na wsi.

Zestawiwszy cyfry te z dzisiejszymi

	ogółem żydów	w miastach	po wsiach
1840	77 100	71 757	5 343
1910	26 512	25 294	1 218
uzyskamy ubytek	— 50 588	— 46 463	— 4 125

Przyrost żydów od początku 19 wieku do 1840 polega na tem, iż bardzo wielu przywędrowało ich z Rosyi i Królestwa polskiego. Ustawodawstwo pruskie ówczesne nie pozwalało żydom przenosić się swobodnie z miejsca na miejsce; w wielu miejscowościach zmuszeni byli zamieszkiwać specyalne swe dzielnice a korporacye kupieckie, jak n. p. także poznańska, wnosiły skargi przeciwko żydom, gdy zakładali składy swe w dzielnicach zamieszkałych przez chrześcian.

Dopiero od roku 1840 zaznacza się stopniowy ale stały ubytek żydów. Ażeby ocenić należycie powody tego ubytku, należało zestawić cyfry ubytku w poszczególnych okresach. Jako okres wziąłem dziesięciolecie. Ponieważ jednak statystyka rządowa nie posiada cyfr z lat 1850, 1860, 1870, przeto musiałem użyć danych z lat 1849, 1861, 1871, co atoli nie zmienia ogólnej charakterystyki obrazu.

C. Pogląd na procentualny ubytek żydów w poszczególnych dziesięcioleciech od 1840—1910 r.

W roku	1840	było żydów	77 100						
„	1849	„	76 757	ubytek	**40—49**	dusz	343	=	0,4%
„	1861	„	74 272	„	**49—61**	„	2 485	=	**3**,2%
„	1871	„	61 982	„	**61—71**	„	12 290	=	**16**,5%
„	1880	„	56 609	„	**71—80**	„	5 373	=	**8**,7%
„	1890	„	44 346	„	**80—90**	„	12 263	=	**21**,7%
„	1900	„	35 327	„	**90—1900**	„	9 019	=	**20**,4%
„	1910	„	26 512	„	**1900—10**	„	8 815	=	**25**,0%

Pierwszy poważny ubytek — bo ubytku 0,4 procent w latach 1840—49 w rachubę brać nie warto — wykazuje nam dwunastolecie 1849—61. W czasie tym opuściło Księstwo około 2,500 żydów. Proletaryat żydowski, którego się nagromadziło około 17 000 od roku 1816 spostrzegł, że na polu handlu, przemysłu drobnego i rękodzielnictwa panuje zupełne przepełnienie. Rzemieślnik żyd, czy to szewc, czy krawiec, czy to szklarz, czy stolarz spostrzegł, że praca zawodowa, którą wykonywał w Rosyi, Królestwie i Księstwie nie opłaca mu się, że nie zdoła wyżywić swej rodziny, i począł tedy emigrować do Anglii, do Ameryki, w czem mu majętne sfery żydowskie chętnie dopomagały, dając fundusze na drogę i przekazując ich emigrantów opiece swych współwyznawców w Londynie, Berlinie i Nowym Jorku. Zamieszki roku 1848, gdzie Polacy nieco poturbowali żydów, sprzyjających Prusakom w niektórych miejscowościach, zrobiły niewątpliwie także swoje i nie jedna rodzina żydowska opuściła wówczas miasteczka nasze wielkopolskie.

Silny prąd wychodźczy ogarnął atoli żydostwo dopiero po roku 1861. Do roku 1871 ubyło 12 290 głów czyli 16,5 proc., potem do roku 1880 znowu 5 873 głów czyli 8,7 proc. Tym sposobem wyemigrował cały proletaryat żydowski z Księstwa, a jego miejsce po miastach zajął rzemieślnik Polak, tworząc pierwszy zaczątek polskiego rzemiosła i rękodzielnictwa.

Od roku 1880 zaczyna się ubytek żydów potęgować w niebywały sposób. Do roku 1890 ubywa ich 12 263 głów (21,7 proc.), do 1900 9 019 głów (20,4 proc.) a w ostatnim dziesięcioleciu opuszcza Księstwo znowu 8 815 żydów czyli 25 proc.! Jest to cyfra niebywała!

Jakież tego powody? Przecież żydzi, przyznający się wobec rządu jawnie do niemczyzny, byli elementem wpływowym, majętnym. Opanowali oni z biegiem czasu wszystkie rady miejskie, zasiadali w magistratach, piastowali

urzędy, a w czasie polityki ugodowej (1891—1894) rząd sam zalecał, aby żydów wybierać rajcami miejskimi z I klasy, Niemców z II, a Polaków z III bez walki — w drodze kompromisów. Żydzi wzmacniali żywioł niemiecki po miastach, a chociaż zaliczali się do stronnictwa wolnomyślnego, to mimoto naczelne władze umiały tak sprawą przy wyborach pokierować, że polskość nie miała ze żydów — wyjąwszy nieliczne wypadki — żadnego pożytku. Otóż powody wychodźtwa żydów były następujące:

1) Zbogaceni żydzi, którzy zrobili majątek na polskim ziemiaństwie i na polskim chłopie, opuścili Księstwo, albowiem warunki życiowe im się nie podobały. W oczach oficera, urzędnika żyd pozostał zawsze żydem, a znana kastowość niemiecka odpychała dorobkiewicza i nie łączyła się z nim pod względem towarzyskim wcale. Ostre przepisy o lichwie, wydane po 1872 roku, które licznych żydów wtrąciły do więzienia, przyczyniły się także nie mało do emigracyi, bo sądy nie żartowały i skazywały żydów na kilkoletnie kaźnie. Także nadmiernie wysokie podatki komunalne skłaniały zbogaconych żydów do ucieczki, a osiedlali się w Berlinie, Wrocławiu i na zachodzie Niemiec tam, gdzie nie pobierano ani połowy tych podatków co w Księstwie.

2) Żydzi dostali się od lat 20 pomiędzy dwie ekonomiczne potęgi, którym sprostać nie mogą.

Z jednej strony napotyka żyd silny rozwój ekonomiczny żywiołu polskiego. Polskie Banki Ludowe, Rolniki, Towarzystwa Przemysłowe wyparły żyda z dotychczasowej silnej pozycyi. Uświadomienie ludu, rozwój polskiego handlu i przemysłu czynią żyda zbytecznym na wsi i po miastach; cichy bojkot żydostwa, które z nas tyle soków wyssało, które nas pod względem politycznym tyle razy zdradzało i ciągle jeszcze zdradza, jest strasznym w walce tej czynnikiem, bo wobec żyda zawsze owocnym i skutecznym.

Z drugiej strony bije w żydów rząd, a dalej junkier pruski, który w duszy większym jest antysemitą, aniżeli Polak. Również wypędza żyda komisya kolonizacyjna i cały aparat spółek niemieckich, pozakładanych na to, aby kolonistę i chłopa niemieckiego wydobyć z pod ekonomicznej zależności od żydów i Polaków. Kolonizacya wykupuje ziemię i osadza Niemców; spółki rolnicze niemieckie (Raiffeisen) prowadzą dzieło dalej, urządzają rynki targowe, regulują ruch towarowy i kredytowy a starają się o to, aby kolonista jaknajmniej kupował od żyda i Polaka z sąsiedniego miasta, natomiast wszystko sprzedawał i kupował w spółce niemieckiej.

Handel pośredniczący agrarny, niegdyś tak niepodzielnie opanowany przez żydów, wysunął się z ich rąk prawie zupełnie. Świadczą o tem niezbicie żale i skargi izb handlowych (żydowskich): „Ponieważ handlarzami produktów rolniczych i towarów, zapotrzebowanych przez rolnika, są przeważnie ludzie „żydowskiego wyznania", przeto możliwem jest, że od lat wśród rolnictwa krzewiący się antysemityzm, był powodem do łączenia się rolników w spółki i stowarzyszenia!" (Dr. Hampke 1906)

Skargi te nie znajdują posłuchu ani u rządu, ani u urzędników pruskich, popierających dzieło kolonizacyjne i łatwo można przewidzieć, iż żydowstwo w walce tej na dwa fronty ostatecznie uledz musi.

3) Młodsza generacya żydów, jak wogóle potomstwo żydów z lat ostatnich 30, opuszcza stale Księstwo, albowiem nie widzi tutaj już korzystnych warunków dla zawodowej swej pracy. Młody żyd, który uzyskał prawo jednorocznej służby wojskowej lub ukończył gimnazyum, nie wróci do mieściny Księstwa, w której rodzice jego mozolą się nad utrzymaniem dawnego obrotu handlowego; młoda żydówka, tak jak jej brat, ucieka z miasteczka do wielkich centr handlowych, a gdy brat zostaje lekarzem, adwokatem lub kupcem w większem mieście,

ona wychodzi tamże za mąż i nie powraca już do Księstwa; przeciwnie, radzi rodzicom, aby sprzedali dom i handel, aby porzucili dotychczasowy teren pracy i przesiedlili się do większego miasta.

4) Ostatnim, a bez wątpienia nie najmniejszym powodem ubytku żydów w Księstwie jest bojkot, którego ojcem jest hakatyzm. „Ostmarkenverein" zaczął go głosić po roku 1894 jawnie przeciwko Polakom, a uprawiał go tajnie przeciwko żydom. Ci sami ludzie, którzy stali i stoją na czele filii „Ostmarkenvereinu", budzili do życia spółki rolnicze i urzędnicze niemieckie, których ostrze zwracało się głównie przeciwko żydom. Jasną rzeczą jest, że Polak bojkotowany, odpłacał pięknem za nadobne; ludność polska uświadomiona skutecznie przez prasę, wiece i inteligencyę przejmowała się z roku na rok coraz to więcej hasłem „swój do swego", aż doszło dziś do tego, że poważna część społeczeństwa uważa, iż Polak kupujący od żyda, lub sprzedający żydowi popełnia niejako zbrodnię narodową. Żydzi odczuwają ten bojkot nie tylko dotkliwie pod względem materyalnym, ale także życie towarzyskie ich kompletnie ustaje. Czując nienawiść junkrów pruskich, doznając uszczypliwego traktowania ze strony urzędnika i mieszczanina niemieckiego, a widząc cichy, uparty, stale rosnący bojkot ze strony polskiej, uciekają z Księstwa, bo wytwarza się dla nich — mianowicie po małych miastach, atmosfera wprost nieznośna.

Usuwa się tym sposobem stopniowo żywioł obcy nam, który w zarządzie miast pierwszorzędną odgrywał rolę. Czy w jego miejsce zamiast Polaka nie wejdzie urzędnik niemiecki państwowy lub komunalny, to przyszłość dopiero wykaże. Rząd opracował już od dawna plan, aby nie dozwolić na rozwój wpływów polskiego mieszczaństwa. To samo co stało się w Gnieźnie, Ostrowie i innych miastach z polską większością, dziać się będzie wszędzie tam, gdzie polskie władze

wyborcze zawczasu nie pomyślą o obronie swych mocno zagrożonych pozycyi. Każdy urzędnik niemiecki, począwszy od prezesa rejencyi i kolonizacyi, a skończywszy na ostatnim robotniku kolejowym lub woźnym i policyancie czuje się obrońcą „zagrożonej" niemczyzny i gdy nadejdzie czas wyborów lub okazya zgwałcenia jakiego bractwa strzeleckiego lub innej instytucyi naszej, wówczas na rozkaz wydany z góry każdy Niemiec spieszy na szaniec, aby nas zgnębić i poniżyć do roli paryasów, aby nam odebrać nawet ten cień rzekomego równouprawnienia. Żyd ustępuje — do walki staje niemiecki urzędnik, a cios ostateczny zadać nam ma Niemiec mieszczanin i robotnik podmiejski, którego od lat 15 zaczyna się także hodować — co prawda sztucznie.

Przyjrzyjmy się teraz temu, gdzie żydzi Księstwa zamieszkują; z 26,512 dusz (tablica B) mieszka 25,294 w miastach, 961 w gminach wiejskich a 257 na majątkach szlacheckich. Jak wykazuje zestawienie poniższe pozbyły się miasta bardzo poważnej liczby żydów, bo z całego ubytku 3921 dusz przypada na nie aż 3750 dusz. Gminy wiejskie wyparły 163 dusz czyli 14 procent.

Było żydów:	w miastach	w gminach wiejskich (Landgemeinden)	w gminach dworskich (Gutsbezirke)	razem
w r. 1905	220,44	1124	265	30,433
w r. 1910	295,94	961	257	26,512
Ubytek	3,750	163	8	3,921

Podpadającem jest, że właśnie w gminach dworskich, czyli na majątkach szlacheckich żydzi siedzą mocno, bo w niecałe 5 lat ubyło w nich zaledwie 8 dusz czyli 3 proc., podczas gdy ubytek ogólny w ostatnim pięcioleciu wynosił 25 proc. jak nam wykazuje tablica C.

W liczniejszej liczbie znajdują się żydzi:

a) w gminach wiejskich:

W Odolanowskiem, Bógdaj (7), Czarnylas (10), w Babimojskiem, Kaszczor (6), Boruja (5),

w Jarocińskiem, Mieszków (5), Kromice (4), w Kempińskiem, Krążkowy (6) Siemianice (7), Bolesławiec (49), w Międzyrzeckiem, Lewice (8), w Obornickiem, Chrustowo (14) Połajewo (39), w Ostrowskiem, Skalmierzyce (27), Krempa (5), Wielowieś (4), w Poznańskim wsch., Chludowo (5), Rataje (5), Winiary (7), w Poznańskim zach., Krzyszkowo (7), Pamiątkowo (7), Więckowice (5), w Szamotulskiem, Duszniki (21), Kaźmierz (26), Grzebienisko (8), Orliczko (6), Piotrowo (5) w Ostrzeszowskiem, Haideberg (65), w Wrzesińskiem, Strzałkowo (46), Sokołowo (4), w Czarnkowskiem, Lubasz (60), w Wieleńskiem, Pensko-wo (5) Łukacze (20), w Gnieźnieńskiem, Kiszkowo (12), w Chodzieskiem, Smolary (3), w Mogileńskiem, Kwieciszewo (15), w Szubińskiem, Mieszkowo (10), w Strzelińskiem, Wójcin (9), w Wyrzyskiem, Białośliwie (13), Sadki (11), w Wągrowieckiem, Jankowo (7).

b) w gminach dworskich:

Bolesławiec (15), Przygodzice (4), w Pleszewskiem, Gutów (8), Chmielnik (8), Sobiesiernie (7), Szamotuły zamek (5), Świerkowo (4), Kleryka (12)

Niezmiernie ciekawem jest, że w niektórych polskich gminach wiejskich znajduje się tak wiele żydów. Weźmy n. p. Lubasz w Czarnkowskiem Mieszka tam 60 żydów a więc mniej-więcej 10 rodzin. Przed 5 laty było ich tam także netto 60 dusz; nie ubyło ich zatem wcale! Połajewo (39), Duszniki (21) i Kaźmierz (26) mają także zadziwiająco wiele żydów, którym tam widocznie między polskim ludem bardzo się dobrze wiedzie. Niedziwię się natomiast Bolesławcowi (49), Skalmierzycom (27) Haidebergowi (?) (65) Strzałkowu (46) i Wójcinowi (9), bo w gminach tych nadgranicznych istnieje handel a wraz z nim przemytnictwo, którem, jak wiadomo, przeważnie zajmują się żydzi.

W gminach dworskich, znajdujących się w rękach polskich, wywołują zdziwienie nasze Przygodzice (4) i Śmieszkowo (4) chociaż bynaj-

mniej nie mamy powodu przypuszczać, aby właściciele Polacy żydów szczególnie popierali. Więcej pożytku z ziemian i ziemianek polskich mają żydzi poznańscy. Znane są nazwiska kilkudziesięciu osób z tych sfer, które systematycznie handlują ze żydami i kupują u żydów, lecz nie moją rzeczą nazwiska te wymieniać. Zresztą są to „niepoprawni“, których zna całe Księstwo i którzy przywar swój zabiorą chyba do grobu.

Jak doszczętnie wyparto żydów z rozmaitych miast obwodu regencyjnego poznańskiego, od roku 1840 do 1910 tego dowodem są następujące cyfry (porównaj tablicę A)

100 proc. żydów ubyło w miastach: Bnin, Osieczna, Rostarzewo i Święcichowa.

90—100 proc. ubyło w miastach: Babimost, Bledzewo, Brójce, Kórnik, Kargowa, Nietomyśl, Nowemiasto, Piaski, Skwierzyna, Swarzędz (!) Sarnowa, Szlychtyngowa i Zaniemyśl.

80—90 proc. ubyło w miastach: Borek, Dolsk, Dobrzyca, Grodzisk, Jaraczew, Krotoszyn, Kostrzyn, Kobylin, Książ, Międzyrzec, Międzychód, Mur. Goślina, Opalenica, Raszków, Rydzyna, Sieraków, Stęszewo, Trzciel, Zduny, Żerków.

Pomiędzy miastami temi widzimy dużo miast o większości ludności niemieckiej. Nie jest więc to wcale zasługą żywiołu polskiego, że tak przeważny procent żydów opuścił swe dotychczasowe siedziby. Uważam wogóle, że mniej przyczynili się do usunięcia żydów Polacy i hasło „swój do swego“ od lat 20 stu rozbrzmiewające, jak ogólne zasadnicze powody wśród żydostwa samego powstałe, o których pisałem poprzednio. Wszelki optymizm po naszej stronie uważam za zgubny, bo powoduje on nas do siedzenia z założonemi rękami, podczas gdy chcąc w przyszłym dziesięcioleciu pozbyć się znowu co najmniej 25 proc. żydów, powinniśmy ze zdwojoną energią i solidarnością oświecać kogo należy, aby nie przyczyniał się do wzmocnienia tych, którzy tworzą

osobną kastę i nam na sobie „zarabiać" nie pozwolą nigdy!

Natomiast mało stosunkowo żydów opuściło miasta następujące (tablica A — ubytek od 1840 do 1910).

Od 0—20 proc ubyło w miastach: Mikstat (5 proc) Poznań (17 proc.).

Od 20—30 proc. ubyło w miastach: Gostyń (28 proc.), Ostrzeszów (28 proc).

Od 30—40 proc ubyło w miastach: Buk (36 proc), Kościan (36 proc.), Mosina (34 proc.), Oborniki (38 proc.), Wielichowo (40 proc.).

Od 41—50 proc ubyło w miastach: Ostrów (46 proc.), Odolanów (48 proc.), Ostroróg (42 proc.), Środa (48 proc.), Szamotuły (44 proc.)

Od 51—65 proc. ubyło w miastach: Czempin (51 proc.), Grabów (61 proc.), Jarocin (63 proc.), Koźmin (62 proc.) Krobia (54 proc.), Krzywiń (60 proc.), Stęszew (64 proc.), Śrem (65 proc), Sulmierzyce (53 proc). Wronki (60 proc), Zbąszyń (64 proc.).

Stopa ogólnego ubytku żydów od roku 1849 wynosi 65,5 procent na całe Ks. Poznańskie. W powyższych zatem 25 miastach obwodu reg. poznańskiego (bo na obwód bydgoski niestety statystyki nie posiadam) żywioł żydowski trzyma się zawzięcie ponad normalnym stanem swego ubytku. Stolica Wielkopolski, Poznań, zdziałał jak na centrum handlowe bardzo wiele, bo pozbył sie od roku 1871 1494 dusz żydowskich (7255—5761) to jest 20 procent w przeciągu 40 lat — a przecież żywioł żydowski w Poznaniu ma swą tradycyę i jest panem handlu hurtownego, o którego wydarciu na razie jeszcze marzyć nie można. Pozatem mieszka w Poznaniu liczna inteligencya żydowska zawodowa i kapitalistyczna, która jest niezależna od polskiego żywiołu, której zatem nic nie wyruguje i tylko własna jej wola decyduje o tem, czy zechce ona nasze Księstwo opuścić. Odmienne warunki panują po miastach na prowincyi i rzeczą odnośnych czynników, a także instytucyi ekono-

micznych jest, aby i te miasta jaknajprędzej pozbyły się swego nadmiernego żydowskiego żywiołu. Obywatelstwo takich miast, jak Gostyń, Ostrzeszów, Buk, Kościan, Środa, Szamotuły i Oborniki przyznać musi, że warunki żydowstwa u nich nie były odmienne od miast, które 70, 80, 90 i 100 procent żydów wyrugowały! Tylko że gdzieindziej odnośne obywatelstwo polskie wraz z instytucyami naszemi ekonomicznemi i inteligencyą pracowało w jasno — od dawna — wytkniętym kierunku. Nie zaniedbując wsi, wzmacniając nasz stan posiadania ziemi, znalazły dzielne, świadomie i wytrwale do celu zmierzające osobniki zawsze dosyć pieniędzy w bankach naszych i sposobów subtelnych, aby kamienice żydowskie w rynkach swych wykupić i stworzyć względnie poprzeć handel lub przemysł rodzimy, polski. Co się dało zrobić w Kórniku, Borku, Grodzisku, Swarzędzu, Krotoszynie, Stęszewie i Żerkowie, to musi się też dać zrobić w powyższych 25 miastach, chociażby proces ten trwał nieco dłużej, a praca była niełatwa. Cyfry mają tę zaletę, że mówią prawdę; one nam na niejedne sprawy dopiero otwierają oczy. Dziś statystyka daje nam impuls nowy; niechaj więc za 10 lat i te miasta wykażą ubytek żydów 70 proc. w stosunku do roku 1849, a wszystko będzie w porządku i nowa statystyka wykaże niewątpliwie kto i gdzie pracował planowo a z żelazną, niezmordowaną konsekwencyą nad dalszym naszym pochodem do zupełnego zwycięstwa.

W końcu jeszcze jedno spostrzeżenie. W naturalnym zjawisku ubytku żydów wyodrębniają się dziwnie niektóre miasta, w których żydostwo zamiast ubywać — rośnie! Miastami temi są: Dolsk, Kłecko, Mosina, Miejska Górka, Ostrów i Ujście. W Mogilnie zaś, siedzibie wielkiego ekonomisty ś. p. ks. Wawrzyniaka, nie ubyło w ostatnim pięcioleciu ani jednego żyda! Te zjawiska są nam dowodem, że nie wszędzie inteligencya spełnia swój obowiązek, że miejscami nie

tylko nie umiemy wypierać obcego żywiołu, lecz przeciwnie otwieramy mu jeszcze bramy na rozcież!

Tablica A jest niejako zwierciadłem, w którym każdy obywatel-Polak, każdego miasta i miasteczka może przejrzeć i zbadać swe narodowe sumienie. Jeżeli badanie to wywoła postanowienie, iż odtąd każdy z nas dołoży nową cegiełkę do wspólnego dzieła, jeżeli tablice statystyczne nie pójdą do kosza, lecz zachowane i użyte będą do dalszej, celowej pracy nad usamodzielnieniem naszego społeczeństwa, to skromny cel, jaki sobie wytknąłem zestawiając cyfry i opatrując je uwagami, zostanie osiągnięty.

A. Wykaz ludności miast W. Ks. Poznańskiego z dnia 1. 12. 1910 r.

(Z uwzględnieniem wykazu żydów od roku 1840¹) — zestawił Karol Rzepecki).

Miasto	Liczba ludności z dnia 1. 12. 1910.		Niemców		Liczba żydów:					ubyło żydów między r. 1840—1910	ubyło żydów między r. 1905—1910
	ogólna	Polaków	ewang.	katol.	1910	1905	1895	1871	1840	%	%
1. Bydgoszcz²)	57 696	9 350	36 899	7 687	1 345	1 513	1 488				—11
2. Buk	3 737	2 952	557	57	155	199	250	266	241	—36	—20
3. Bojanowo	2 290	257	1 715	247	66	66	64	140	311	—79	0
4. Borek	2 237	1 837	254	57	69	91	157	379	591	—88	—24
5. Budzyń	2 022	896	829	198	62	73	88				—15
6. Babimost	1 886	311	826	724	14	39	65	160	419	—97	—64
7. Barcin	1 586	909	577	16	65	75	—				—11
8. Bledzewo	1 525	9	137	1 355	8	11	22	23	112	—92	—28
9. Brójce	1 383	11	1 110	259	1	1	5	81	209	—99	0
10. Bnin	1 353	1 202	133	16	—	—	—		10	—100	
11. Chodzież	7 162	1 047	3 965	1 767	240	298	437				—18
12. Czarnków	5 007	1 439	2 343	724	429	479	660				—10
13. Czempin	2 212	1 667	396	69	77	92	161	230	158	—51	—16
14. Czerniejewo	1 427	1 254	120	27	21	27	—				—20
15. Dolsk	1 704	1 533	105	35	16	14	22	80	81	—80	+14
16. Dobrzyca	1 279	874	325	42	34	57	103	147	146	—80	—40
17. Fordon	2 850	726	1 527	296	195	204	256				—4
18. Gniezno	25 339	15 341	7 780	1 260	776	980	1 241				—20
19. Gostyń	6 280	5 045	906	190	126	146	190	311	176	—28	—13
20. Grodzisk	5 828	4 265	1 109	214	173	250	366	793	1 620	—89	—30
21. Gniewków	3 451	1 978	1 301	80	88	108	101				—18
22. Grabów	1 956	1 630	202	53	66	105	124	161	170	—61	—37
23. Gembice	1 301	1 038	217	8	37	39	57				—6
24. Gołańcz	1 269	794	333	38	87	103	125				—14
25. Gąsawa	891	777	79	22	13	18	45				—20
26. Inowrocław	25 604	14 635	8 373	1 253	948	1 157	1 386				—13
27. Jarocin	6 252	3 191	2 586	328	205	223	295	435	557	—63	—8
28. Janówiec	2 266	1 680	390	43	131	139	203				—7
29. Jutrosin	1 804	1 056	610	59	68	79	113	193	207	—67	—12
30. Jaraczew	846	698	96	20	31	61	91	147	224	—86	—59
31. Krotoszyn	13 064	5 991	5 395	1 072	410	525	800	1 449	2 203	—81	—29
32. Kościan	7 809	6 029	1 196	459	111	157	191	271	176	—36	—29
33. Kępno	6 400	3 438	1 671	532	739	804	1 237	2 449	3 577	—79	—8
34. Koronowo	5 307	3 590	1 277	191	219	252	305				—13
35. Koźmin	5 091	3 622	1 031	158	272	312	394	588	722	—62	—12
36. Kcynia	3 643	2 576	642	205	199	220	281				—9
37. Kruświca	3 245	2 585	533	41	54	91	101				—41
38. Kostrzyn	3 230	2 652	504	61	6	19	49	61	31	—80	—69
39. Kórnik	2 555	2 233	189	33	92	111	220	399	1 170	—92	—14
40. Krobia	2 384	2 140	157	54	26	43	66	77	58	—54	—39
41. Kobylin	2 329	1 467	708	38	115	153	197	354	375	—69	—24
42. Krzywiń	1 860	1 512	302	25	21	26	68	108	47	—60	—19
43. Kłecko	1 838	1 296	413	42	86	77	130				+12
44. Kargowa	1 612	220	1 150	202	36	61	79	133	392	—90	—40
45. Książ	874	570	197	63	43	67	118	182	219	—83	—35
46. Kopanica	861	224	331	276	—	—	—				
47. Leszno	17 156	2 365	9 166	4 497	802	996	1 206	1 889	3 466	—76	—19
48. Lwówek	2 666	1 807	456	240	161	186	280	540	815	—73	—13
49. Łobżenica	2 376	1 018	968	183	189	225	336				—16
50. Łabiszyn	2 145	1 170	733	56	185	219	376				—16
51. Międzyrzec	5 990	252	3 765	1 813	144	170	253	466	1 155	—87	—14
52. Międzychód	5 274	749	3 163	1 174	115	118	218	586	790	—85	—2
53. Mogilno	4 684	3 156	1 185	153	148	148	173				0
54. Miej. Górka	2 682	2 004	580	90	8	7	10	12	26	—69	+10
55. Miłosław	2 571	2 150	240	35	124	170	237	403	542	—77	—29
56. Mrocza	2 537	1 278	975	82	137	155	181				—11
57. Mosina	2 072	1 348	560	48	109	106	127	206	166	—34	+2
58. Margonin	2 038	821	849	298	42	54	—				—22
59. Mur. Goślina	1 523	985	372	69	75	88	132	193	488	—84	—14
60. Mikstat	1 474	1 256	79	37	102	107	111	152	110	—5	—5
61. Mieścisko	1 317	1 107	178	11	21	25	64				—10
62. Miasteczko	1 110	93	689	295	25	30	—				—16
63. Nakło	8 787	3 662	4 142	530	305	336	546				—9
64. Nietomyśl	2 015	212	1 504	159	98	113	151	**165**	**50**	**+96**	**—13**
65. Nowemiasto	1 050	761	190	40	53	64	122	324	528	—90	—15
66. Ostrów	14 770	7 992	4 680	1 250	708	744	912	1 611	1 327	—46	—5
67. Ostrzeszów	5 471	3 912	997	274	242	301	407	395	295	—28	—22
68. Oborniki	4 289	2 403	1 532	126	202	226	300	304	326	—38	—11
69. Opalenica	3 529	2 638	685	176	2	5	4	14	27	—89	—60
70. Odolanów	2 428	1 837	379	105	104	126	187	227	201	—48	—17
71. Ostroróg	1 267	1 157	83	7	18	10	13	11	31	—42	+80
72. Obrzycko	1 746	725	798	87	131	175	200	379	606	—78	—25
73. Osieczna	1 570	1 073	345	128	1	2	6	95	248	—100	—50
74. Poznań	156 691	89 351	49 318	9 879	5 590	5 761	5 810	7 255	6 763	—17	—3
75. Piła	26 126	882	16 236	8 091	580	653	782				—17
76. Pleszew	8 049	5 703	1 771	187	289	395	550	1 039	824	—64	—28
77. Pakość	3 470	3 156	486	49	61	98	163				—39
78. Pobiedziska	3 397	1 904	1 306	44	93	129	201	235	331	—72	—29
79. Pniewy	2 953	1 757	923	71	197	225	376	672	697	—71	—12
80. Poniec	2 817	1 686	1 012	97	14	18	30	70	20	—70	—20
81. Pszczew	1 862	477	384	959	33	41	58	78	173	—79	—19
82. Pogorzela	1 787	1 325	416	19	14	17	25	51	44	—69	—10
83. Piaski	1 605	1 326	243	11	18	24	41	122	258	—93	—20
84. Powidz	1 155	1 090	51	12	—	11	—				—100
85. Rawicz	11 525	1 661	7 822	1 583	360	428	768	1 165	1 780	—78	—15
86. Rogoźno	5 624	2 326	1 976	635	515	591	834	1 350	1 650	—68	—13
87. Rakoniewice	2 173	938	925	213	73	83	95	176	209	—66	—12
88. Raszków	1 770	1 288	421	31	30	45	96	167	214	—85	—35
89. Ryczywół	1 255	632	442	64	117	118	168	289	348	—66	—1
90. Rostarzewo	1 172	169	951	52	—	3	5	4	15	—100	—100
91. Rydzyna	1 147	405	502	215	10	14	31	67	85	—88	—29
92. Rogowo	885	694	126	7	58	88	156				—34
93. Rynarzewo	885	407	444	30	4	3	—				+30
94. Środa	7 227	5 963	857	196	173	185	219	328	338	—48	—6
95. Śrem	6 993	4 676	1 602	314	318	396	607	1 127	924	—65	—19
96. Szamotuły	6 878	4 589	1 537	243	485	537	647	949	867	—44	—9
97. Skwierzyna	6 713	98	3 760	2 736	115	161	225	640	1 568	—92	—29
98. Strzelno	5 094	3 583	1 231	104	141	151	276				—6
99. Szulice	4 512	228	3 975	246	54	65	98				—16
100. Śmigiel	3 920	1 923	1 406	447	69	104	161	199	357	—78	—32
101. Swarzędz	3 316	1 927	1 127	77	161	208	393	779	1 631	—91	—22
102. Sieraków	3 216	1 756	1 189	188	49	55	71	179	350	—86	—10
103. Szubin	3 071	1 573	956	352	139	159	251				—14
104. Sulmierzyce	2 807	2 483	204	97	18	23	43	55	39	—53	—20
105. Samocin	1 971	154	1 239	420	130	164	223				—21
106. Stęszewo	1 618	1 455	111	31	20	27	55	118	111	—82	—23
107. Święcichowa	1 525	203	51	1 246	—	—	4	17	6	—100	
108. Skoki	1 378	729	480	61	104	112	182				—7
109. Sarnowa	1 295	245	596	444	8	10	19	23	56	—95	—20
110. Szlichtyngowa	773	1	643	123	5	7	15	33	110	—96	—29
111. Trzcianka	7 849	113	5 023	2 221	449	511	494				—12
112. Trzemeszno	5 601	4 477	761	181	114	130	237				—12
113. Trzciel	2 385	41	1 413	883	46	54	90	199	305	—84	—19
114. Ujście	2 438	898	689	794	43	41	69				+5
115. Wschowa	7 538	713	3 858	2 640	158	183	266	314	558	—71	—13
116. Września	7 267	4 792	1 738	326	320	386	543	915	1 352	—77	—18
117. Wągrówiec	6 850	4 435	1 691	366	348	383	543				—9
118. Wronki	4 820	2 678	1 480	288	314	380	528	604	791	—60	—16
119. Wieleń	4 564	700	2 618	793	312	378	576				—17
120. Wolsztyn	4 509	1 777	1 646	861	190	233	330	468	858	—78	—19
121. Wielichowo	1 864	1 714	104	30	10	19	28	38	16	—40	—47
122. Witkowo	1 793	1 357	274	54	98	111	—				—12
123. Wyrzysk	1 660	675	772	119	57	80	130				—28
124. Wysoka	1 501	899	466	108	28	33	43				—30
125. Żnin	4 547	3 039	1 102	142	227	241	309				—6
126. Zbąszyń	4 473	1 512	2 006	831	107	111	147	222	307	—64	—3
127. Zduny	3 431	828	2 144	386	29	36	54	92	210	—86	—19
128. Żerków	1 515	1 269	133	32	81	109	171	323	433	—81	—22
129. **Zaniemyśl**	1 426	1 104	236	47	31	45	73	205	536	—93	—31
	722.076	354.538	266.765	73.042	25.294	29.044	37.782	57.915	71.757		

¹) Mimo **starań** nie udało mi się wynaleść wykazu ludności żydowskiej od 1840—1895 w miastach obwodu regencyjnego bydgoskiego. Miast tego obwodu jest 46. Ubytek procentualny żydów w 83 miastach obwodu reg. poznańskiego daje atoli wymowny obraz, który zastosować się da do **całego** Ks. Poznańskiego.

²) Załogę wojskową mają miasta: Poznań (6209), Bydgoszcz (4919), Gniezno (2494), Inowrocław (2051), Krotoszyn (1768), Ostrów (1347), Leszno (1280), Piła (1235), Rawicz (1177), Wschowa (578), Września (563), Śrem (560). Razem jest wojska w Księstwie 26.130 chłopa. Z tego na wsiach: Winiary (1314, cytadela) i Główna (229). W obydwóch mieszka część załogi poznańskiej.